

3. Vývoj státních dluhů rakouských až do vyrovnání rakousko-uherského.

Dluhy habsburské monarchie ve větším rozsahu vznikají teprve počátkem 18tého století a byly pořádné úvěrním ústavem od vlády založeným, který byl nazýván »Wiener Städtbank«. Z počátku, jako všude jinde, stát měl velmi chatrný úvěr a jenom za těžkých podmínek si mohl sehnati potřebné peníze.

Ale za ustáleného stavu monarchie po sedmileté válce byly také státní dluhy zemí habsbursko-lotrinských výhodněji uspořádány. Veškeré státní dluhy nedosahovaly v r. 1765 ani výše 270 mil. zl. ve stříbře*, odečte-li se od nich, co zbylo státních úpisů v pozůstalosti císaře Františka, manžela Marie Terezie, které později byly zničeny.

Hned v r. 1765 byly úpisy výše než 4% úrokované, pokud byly vydány od »vídeňské městské banky« (Wiener Städtbank), konvertovány a lpari na úpisy 4%ní. Konverse ta se dobře zdařila. Z celého toho dluhu okrouhle 110 mil. zl. byla většina přihlášena ke konverzi a jen asi 12 mil. zl. byla předloženo k hotovému zaplacení. Prostředky banky stačily k vyplacení největší částí těchto ke konverzi nesvolujících úpisů. Koncem r. 1766 zbylo z tohoto dluhu něco přes 107 mil. zl. dluhopisů skoro výhradně 4%ních.

Také ostatní vyššími procenty úrokovaný státní dluh byl potom hned konvertován v úpisy 4%ní. Nestalo se to však zcela dobrovolně od věřitelů. Ti byli k tomu spíše přinuceni. Byli totiž vyzváni, aby se dobrovolně přihlásili k výměně svých úpisů za nové 4%ní, které měly býti prosty všech přítomných i budoucích daní. Kdo by však se ke konverzi nepřihlásil, na jeho úpisy byla by zavedena tak vysoká daň, že by také nenesly více než 4%, ale kromě toho nebyly by úpisy ty prosty budoucí daně. Rozumí se, že mocí takové pohružky všichni věřitelé byli přinuceni, přihlásiti se k »dobrovolné« konverzi.

V následující pokojné době až do r. 1777 bylo také počato s umořováním státních dluhů, takže se výše jejich snížila (r. 1777) na 252²/₃ mil. zl. Po té době pak již státního dluhu stále přibývalo, hlavně v bojích s francouzskou republikou

* Zlaté ve stříbře jsou tu míněny ony, které později byly zvány zlatými ve stříbře konvenční měny. Srovnávatí hodnotu jejich s nynějšími penězi je ovšem těžko, jelikož se od té doby hodnota peněz velice proměnila, — je nesporně nyní hodnota peněz snad několikánásob menší, — Přece však je nutno jakousi souvislost — třeba jen právní — mezi penězi tehdejšími a nynějšími stanoviti. V tom smyslu stanoví naše zákony, že 1 zlatý stříbra (v konvenční měně) = 2·10 K. Nesmíme však zapomínati, že zlatý ve stříbře měl nepoměrně vyšší kupní sílu nežli 2·10 K nyní.

a na konci 18. století bylo jich přes 605 mil. zl. a nebyly již úrokovány jen 4%, nýbrž také 5% a výše, jak tomu svědčí také roční úrokové břemeno z těchto dluhů, celkem skoro 28 mil. zl.

Ale úroky ty neplatily se už ve stříbře, leč jen z některých dluhů cizozemských. Za všeobecné nouze o kovové peníze stát vyplácel již všechny úroky z domácích půjček v papírech a také i z některých půjček cizích.

Až do r. 1795 nelišila se ovšem podstatně cena peněz papírových od stříbrných. Ano ještě v r. 1799 dosahovalo agio na stříbro v papírových penězích teprve asi od 3—10%. Ale v následujících letech stoupalo agio již úzasně, dosáhlo koncem r. 1805 50%, koncem r. 1809 již 306% a koncem r. 1810 až 860%! Ano byly dny, kdy agio dostouplo až 1000%.

Jelikož úroky byly po většině vypláceny v papírových penězích (z vnitřních půjček bez rozdílu), patrně musila cena státních dluhopisů, pokud se vyjadřovala ve stříbře, silně klesati se stoupajícím agiem. Tak ještě v lednu r. 1802 byl kurs 5%ních obligací v papírových penězích blízko parity (přes 98%), a ve stříbře stály ty úpisy 100 zl. nom. = 82 1/2 zl. ve stříbře, kdežto koncem roku 1810 byly v papírových penězích i něco nad parí (100 1/3%), ale ve stříbře stála 100zlatová obligace 5%ní pouze 10 1/2 zl. stříbra. Touto cenou byl už více jak dostatečně eskomptován následující státní úpadek prohlášený patentem ze dne 26. února 1811.

Tím patentem byla zavedena nová papírová měna vídeňská, která však podle vládních slibů měla býti brzy zaměněna ve měnu stříbrnou. Pro staré papírové peníze (»bankocetle«) byla zavedena relace, že 5 zl. v »bankocetlích« = 1 zl. vídeňské měny. Později také zase zlaté vídeňské měny byly strašně znehodnoceny, až na konec se jejich cena od r. 1818 ustálila, že 2 1/2 zl. vídeňského = 1 zl. ve stříbře. V r. 1811 hned po prohlášení únorového patentu měly vídeňské zlaté ještě větší cenu, v březnu 1811 dostalo se asi za 1 1/2 zl. vídeňského 1 zl. ve stříbře.

Úroky ze státního dluhu přestaly se r. 1811 platit v »bankocetlích«; byly placeny zlatými vídeňské měny, ale byly jen poloviční sumou vypláceny. Tedy 5%ní obligace 100 zl. dostávala úrok 2 1/2 zl. vídeňské měny. Cena jejich byla v březnu 1811 za 39 1/2 zl. víd. měny, čili při současném agiu 50% na stříbro měly cenu 26 1/3 zl. ve stříbře. Patrně prohlášením státního bankrotu se ceny státních obligací náramně zlepšily. V prosinci 1810 stály jen 10 1/2 zl. ve stříbře, kdežto v březnu 1811 byly již za 26 1/2 zl. ve stříbře, tedy cena jejich po prohlášeném bankrotu byla

dvaapůlnásobná toho, co stály před bankrotem! Věřitelé byli tedy na státní bankrot připraveni, ano představovali si jej neskonale horším nežli jakým pak skutečně byl. I když později koncem roku 1815 vystoupilo *agio* na stříbro ve zlatých vídeňské měny až přes 250%, byla přece cena obligací (2½%ních víd. měny) asi za 20 zl. ve stříbře, skoro tedy dvojnásobná nežli bezprostředně před únorovým patentem.

Bylo nutno tento průběh cen obšírněji vytknouti, aby se náležitě posoudit mohlo, jaké osudné chyby se rakouská finanční správa dopustila, když pak po letech v r. 1818 (patentem ze dne 21. března 1818) znovu vracela původní neztencený úrok 5% ve stříbře obligacím, které přece byly již tolik znehodnoceny dávno před státním úpadkem, že se prodávaly bezmála za jedinou desítinu (za 10%) své nominální sumy.

Rakouský státní úvěr mohl prohlášením a doznáním faktického úpadku jenom získati a skutečně věřitelé počali dosti dobře oceňovati rakouské státní papíry hned po prohlášení únorového patentu. Ale vláda okamžitě upadla zase do starých chyb. Místo nutných úspor začala se nová vydání krýti novými papírovými penězi vídeňské měny. Věřitelé, kteří redukcí úroků přivítali zprvu zvýšenými kursy státních papírů, viděli najednou, že se jim zmenšené úroky vyplácejí rozhojněnými novými papírovými penězi, které rychle se znehodnocovaly, neboť stát ztrativ pro svou stálou nespolehlivost všecken úvěr, měl útočiště pouze k tisku papírových peněz.

Bylo jen patrným důsledkem této zoufalé situace, z které finanční správa nemínila ani nemohla nikterak vybřednouti, že nikdo nechtěl své kapitály státu uvěřiti leč za nejtěžších podmínek. Vždyť nevěděl věřitel ani, jakých znehodnocených úroků se mu dostane, když mu budou vypláceny v papírových penězích. Za 100 zl. ve stříbře dostalo se v březnu r. 1811 150 zl. víd. měny, kdežto později se dostávalo koncem r. 1811: 217, koncem 1812: 137, koncem 1813: 183, koncem 1814: 228, koncem 1815: 351 a koncem 1816: 328 zl. vídeňské měny. Občas klesla cena vídeňské měny tak, že 100 zl. ve stříbře stálo až 400 zl. vídeňské měny! Při tom to divoké zmítání v cenách!

K jakým těžkým podmínkám se finanční správa podvolovala, je viděti z toho, že při výpůjčce z roku 1816 byly **od státu povoleny úroky přes 20, ano až přes 30% ročně.***

* Za 140 zl. vídeňské měny dostal věřitel 40 zl. ve stříbře hotově (v kovu) vyplacených a k tomu obligací 1%ní 100 zl. ve stříbře, na niž úroky se platily stříbrem. Poněvadž tehdy cena papírových peněz byla průměrně taková, že se mohlo dostat za 100 zl. ve stříbře 310 až 325 zl.

Na jiné půjčky byl téhož roku povolován úrok od 11 až do 16% ročně.* Ale při všech těchto tak těžkých podmínkách nemohl stát doma sehnati dostatečných kapitálů pro své stále rostoucí potřeby.

Bylo nutno tedy se obrátit na cizinu. Tam však se zařekli po státním úpadku rakouskému mocnářství sebe menší sumičku půjčiti. Konečně se našla přece skupina bankéřů nizozemských, anglických a německých («Baring—Bethmann—Parish—Geymüller»), která převzala v r. 1818 5%ní půjčku 50 mil. zl. ve stříbře za kurs čistých 65¹/₁₀%. Bylo by tu úrokování roční 7.69%. Ale vedle toho se musila vláda zavázati, že původní úroky z dřívějších dluhů rakouských v Holandsku a Frankfurtě vydaných (celkem přes 56 mil. zl. ve stříbře) budou zase doplněny na předešlou výši před bankrotem státním. Tento ústupek se musil ceniti nejméně na 52 mil. zl. ve stříbře.** Za těchto podmínek vypůjčil si stát skutečně 32¹/₂ mil. zl. stř. a musil úrokovati kapitál 75 mil. stř. 5% ročně, čili povoloval roční úrok přes 11¹/₂%. Zároveň se zvýšením nominálního kapitálu o 131%!

Ale osudnější byly následky této tak neobyčejně drahé půjčky, které z toho vyvodila finanční správa pro starší domácí dluhy redukované na vídeňskou měnu. Těchto dluhů přepočítaných z původního kapitálu na 5%ní úrokování zbylo do r. 1818 něco přes 488 mil. zl., z kterých se platilo ročních úroků 12²/₂ mil. zl. víd. měny čili (podle tehdy již ustálené ceny 2¹/₂ zl. víd. měny = 12 zl. ve stříbře) 488 mil. zl. ve stříbře. Původní úrok ve stříbře se tak redukoval zrovna na pětinu (na 20%). Věřitelé státní pochodili při tom mnohem lépe nežli kteříkoli věřitelé jiní, kterým ve znehodnocených penězích, napřed totiž v »bankocetlích« potom ve vídeňské měně bylo na konec splaceno pouze 8% původních jejich pohledávek a také jen 8% původně smluvených úroků. Také to bylo znáti na kursech státních úpisů, které od prohlášení státního úpadku v r. 1811 nabyly ceny dvojnásob i trojnásob vyšší nežli bezprostředně před r. 1811.

Ale když na cizozemské půjčky podle úmluvy v r. 1818 se dostaly původní neztenčené úroky, domnívala se tehdejší

videňské měny, mělo 140 zl. vídeňské měny hodnotu tržní asi od 43 do 45 zl. ve stříbře. Ale za 140 zl. víd. měny mimo obligací 100zlatovou bylo hotově vyplaceno 40 zl. ve stříbře, připadlo tedy za 3—5 zl. ve stříbře obligace, která nesla 1 zl. ve stříbře úroků. Tedy slibovány tu byly roční úroky 20—33%!

* Na tak zv. »Arrosierungsanlehen« z r. 1816. Viz: J. Koloušek: Cenné papíry str. 134.

** Podrobně je to vypočteno v díle A. Beer: »Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert.« 1877. str 108—110.

vláda, že také domácím věřitelům se musí učiniti aspoň po částech podobný ústupek. To stalo se patentem ze dne 21. března 1818: Celý starší domácí dluh byl rozdělen na 488 serií po 1 mil. zl.; každého roku bylo taženo 5 serií (= 5 mil. zl.), kterým místo dosavadních úroků 125.000 zl. vídeňských = 50.000 zl. ve stříbře vyplácely se pak stále roční úroky pateronásobné totiž 250.000 zl. ve stříbře. Dále musilo být i každého roku skoupeno na burse 5 serií jiných, k čemu určeny byly hotovosti umořovacího fondu («Tilgungsfond»). Tak zmizelo každého roku 10 mil. zl. staršího domácího dluhu nízká úrokovaného (100.000 zl. ve stříbře činily úroky), místo toho však objevilo se každoročně 5 mil. zl. nového dluhu s úrokem ročním 250.000 zl. ve stříbře a na skoupení 5 serií ostatních musilo se vydati ročně od $1\frac{1}{2}$ až přes $3\frac{1}{2}$ mil. zl. ve stříbře, a sice stále více, jelikož zbývající serie stoupaly stále v ceně. Staršího dluhu totiž stále ubývalo a jeho hodnota musila růsti, když bylo jisté, že polovička z něho se někdy jistě dostane pateronásobných úroků, kdežto druhá polovička musí být i burse odkoupena. Celý starší dluh nabyl tak povahy laterní půjčky v ý h e r n í.

Jak to působilo na ceny staršího dluhu, viděti z následujících kursů 100zlatových obligací, udávaných zlatými ve stříbře:

koncem roku	1810	(18. 3. 1911)	1811	1815	1816	1818
cena 100 zl. staršího dluhu	$10\frac{1}{2}$	$(26\frac{1}{3})$	14·8	20·1	$22\frac{1}{2}$	$29\frac{1}{2}$
koncem roku	1820	1829	1830	1835	1839	atd.
cena 100 zl. staršího dluhu	32·0	$59\frac{1}{4}$	$49\frac{1}{2}$	$66\frac{1}{2}$	65	

Představme si, že někdo koupil obligaci tu koncem roku 1810. Dal za ni $10\frac{1}{2}$ zl. ve stříbře a dostával 5 zl. úroků v »bankocetlích«, které arci v tu dobu měly cenu o málo větší než $\frac{1}{2}$ zl. ve stříbře. Koupě ta mu slibovala úrok roční přibližně sotva jen 5%. Bylo pochopitelné, že za takových podmínek se našlo mnoho majitelů, kteří své úpisy prodávali, jelikož 5%ní úroky byly pro tehdejší dobu příliš skrovné. Než po vyhlášení únorového patentu byl úrok redukován sice na $2\frac{1}{2}$ zl. vid. měny, ale měl podle tehdejších kursů přece cenu asi $1\frac{2}{3}$ zl. ve stříbře. Kapitál kupní $10\frac{1}{2}$ zl. nesl tu $1\frac{2}{3}$ zl. úroků čili asi $15\frac{2}{3}$ %. Není tedy divu, že cena jeho vystoupla až na $26\frac{1}{3}$ zl. ve stříbře (i při této tak silně vystouplé ceně bylo pravděpodobné úrokování $6\frac{1}{3}$ % ročně!). Později ovšem klesla cena úroků ve vídeňské měně až pod 0·7 zl. ve stříbře, ale úrokování původní kupní sumy (z roku 1810) bylo při tom přece ještě skoro 7% ročně.

Konečně se ustálila vídeňská měna tak, že 1 zl. ve stříbře = $2\frac{1}{2}$ zl. vid. měny a tedy obligace staršího dluhu (100 zl.)

byly pak již úrokovány stále 1 zl. ve stříbře. To znamenalo pro kupní sumu 10½ zl. ve stříbře (r. 1810) úrok přes 9½% ročně, zajisté úrok nadobyčejně veliký, jaký po r. 1818 už naprosto nebylo lze nikde dostat!

Tedy oni spekulanti, kteří v r. 1810 skupovali za tak nízkých cen úpisy staršího dluhu, pochodili nad očekáváníí znamenitě, ať si je sami podrželi nebo prodali. Když je prodali, dostávali za ně sumu dvojnásobnou, než zač koupili. Podrželi-li si je, dostávali úroky od 6½% až téměř do 16% ročně. Tedy nijakým způsobem nebyli to politovaní hodní věřitelé, nýbrž podařila se jim naprosto nečekaná přešťastná spekulace. Zajisté těch majitelů, kteří ty úpisy koupili za vysoké ceny někdy koncem 18tého nebo zcela na počátku 19tého století, bylo již velmi pořádku; neboť již v r. 1809 nebyla cena úpisů staršího dluhu vyšší než 21 zl. ve stříbře.

Ale i když byli někteří málo četní majitelé, kteří za ty úpisy platili přes 50 zl. ve stříbře (roku 1805) neb i přes 80 zl. ve stříbře (roku 1802), dávno se už spokojili a smířili s tímto stavem věcí, jelikož i tak pochodili nepoměrně lépe nežli všichni ostatní věřitelé. Jejich úrok byl i při nákupní ceně 80 zl. ve stříbře 1¼% ve stříbře ročně, kdežto ti, kteří v r. 1802 uvěřili 96 zl. v »bankocetlích« (= 80 zl. ve stříbře) na př. i na 6% ročně, dostávali ročně 5'76 zl. v »bankocetlích«, které měly cenu jenom už 0'46 zl. ve stříbře. Tedy také tito staří státní věřitelé dostávali bez mála trojnásobné úroky nežli jiní věřitelé soukromníků z téže doby.

Jak při tom stavu věcí mohlo jen některé vládě napadnouti vůbec, že by tu bylo potřebí něco pro státní věřitele napravovati? Vždyť ti velikou většinou udělali neuvěřitelně znamenité obchody. Také ti z nich, kteří z dávných let si podrželi úpisy, nebo kteří je před patnácti lety za velmi vysoké ceny koupili, pochodili přece neškonale lépe nežli kterýkoli jiný věřitel soukromý. Jaké se tu mělo napravovati bezpráví?

Kdo dostával roční úrok až přes 15% ročně a mohl po případě své uvěřené kapitály pak zpeněžití sumou nejméně dvojnásobnou, ba bezmála až trojnásobnou, tomu se přece nejen nestala žádná újma, nýbrž ten pochodil tak, jako by vyhrával v loterii.

A přece se našla vláda, která těmto již přes míru šťastným věřitelům poskytla ještě další naprosto nečekané **výhry!** Držitelé staršího dluhu následkem patentu z r. 1818 buď během času trvale dostávali pateronásobný úrok, nebo jejich úpisy byly od státu na burse hle-

dány a silně přepláceny." Uvažujme jen dále, jaké byly po r. 1818 výhody toho, kdo v r. 1810 koupil obligaci za 10½ zl. ve stříbře. Buď jeho úpis byl vylosován a dostával pak pateronásobný úrok, tedy 5 zl. ve stříbře, t. j. asi 47⁷/₈% ročně (slovy **přes čtyřicet sedm procent ročně**), nebo věřitel bral ročně sice jen přes 9½% úroků, ale mohl na př. koncem r. 1829 úpis svůj prodati za 59½ zl. ve stříbře, t. j. za cenu víc jak 5½ násobnou nežli byla kupní cena (před 19 léty)! Při tom byl v r. 1829 obvyklý úrok i v Rakousku už jen něco málo přes 4%, v Německu byla úroková míra asi 3½% ročně!

Že takové počínání bylo čirým nerozumem, tomu dal výraz i činní rakouští diplomaté, tak hrabě z Müllinen (rakouský velvyslanec v Paříži za Napoleona III.) velmi trpce kritizuje tento nerozvážný krok Metternichova režimu a dokládá, že se tak stalo od vlády: »*par un gouvernement trop paternel pour être toujours judicieux*,** která byla tedy tuze otcovská dobrácká, že při tom nedovedla ani užívatí rozumu. Tomuto úsudku o malé věru soudnosti tehdejších vlád možno bez odporu přisvědčiti, nikoli tak dobře již tvrzení dalšímu o otcovské péči; na tu Metternichovy vlády mnoho nestonaly!

A tento nebetyčný nerozum, jakých ohromných škod nadeřlal, jakých ran zasadil státním financím! Plán umořovací a slosovací pro starší dluh byl podle pat. z r. 1818 úplně dodržen až na tu odchylku, že od r. 1849 počínaje již nebyly starší obligace na burse skupovány, nýbrž bylo všech 10 serií ročně uvedeno v pateronásobný úrok. To vlastně bylo jen ještě zhoršením patentových ustanovení pro státní finance. Úplné převedení staršího dluhu ve vyšší úrok nebo jeho skoupení dovršeno bylo zrovna 1867, tedy 49 let po 1818. (Bylo 488 serií, z nichž každý rok bylo 10 převedeno ve vyšší úrok — nebo skoupeno, na poslední rok zbylo už jen 8 serií.) Celkem bylo asi 150 mil. zl. staršího dluhu skoupeno (za třicet let až do r. 1848), což si vyžádalo nejméně asi 100 mil. zl. stř. nových dluhů (musily se na uhrazení vydávati půjčky za kursy pod nominální sumou!), — asi 338 mil. zl. bylo uvedeno na vyšší pateronásobný úrok. Přirostlo tedy 5%ních úroků i z nových dluhů emitovaných k nákupu starších obligací a ze zvýšeného úroku (z 1% na 5%), celkem

* Že musily býti úpisy staršího dluhu přepláceny, když byl je nucen kupovati umořovací fond a když majitelé jejich počítali se zvýšenými úroky při vylosování, nebylo by potřebí ani podotýkati. Jak byly úpisy ty přepláceny, viděti je z jejich ceny na př. v r. 1835, když stál úpis nescoucí 1 zl. stř. plných 66½ zl. ve stříbře. To by znamenalo jen asi 1½% ročních úroků, kdežto obvyklá míra úroková byla nad 5% ročně!

** »Les finances d'Autriche« par comte de Müllinen 1875 viz str. 4 a dále str. 101.

jako by bylo vydáno nových půjček za 340 mil. zl. ve stříbře. Ty později se proměnily v 340 mil. zl. r. m. (= 680 mil. K) a byly jako sjednocená renta (od r. 1868) úrokovány 4 1/2% ročně. Tak nám ještě pozdním potomkům Metternichova vláda zcela za nic — z pouhé, naprosto nepochopitelné a číře nesmyslné sentimentálnosti k státním věřitelům, kterým se vlastně dařilo neskonale lépe nežli kterýmkoli jiným smrtelníkům — navalila věčné, dosud utlačující břemeno nových dluhů 680 mil. K s ročním úrokem přes 28 1/2 mil. K. A za to stát neuzřel ani haléře, naopak zbytečným tímto a na tehdejší dobu hrozným zatěžováním přiváděny byly stále státní finance úplně z rovnováhy a úvěr byl opětovaným dlužením trvale poškozován a byl nepoměrně horším nežli ve kterémkoli jiném státě evropském.

Ale Rakousko za tehdejšího režimu Metternichova bylo hrdé jako španělský schudlý hidalgo. Pěkným dokladem pro to je anglický dluh v r. 1823 t. zv. »Austrian loan« v sumě 30 mil. zl. v 5%ních obligacích, za které strženo bylo 2 1/4 mil. £, které si ponechal anglický stát. Dluh ovšem se stal rakouským, ačkoli Rakousko z něho rovně nevidělo ani haléře. Pouhá ješitnost rakouská to byla a pak jakýsi trest za to, že Rakousko v Itálii za svou podporu, poskytovanou reakcionářským vládám italských knížat mělo co dělati se vzpourami a jinými nesnázemi, které Anglii rozčilovaly.

Jednalo se tu o subsidie válečné, které Anglie za napoleonských válek poskytovala všem kontinentálním státům v boji proti Francií. Podpory ty byly ovšem placeny státům buď jako bezplatné zálohy válečné nebo jako půjčky. Ale když pomocí Evropy Anglie konečně se zmocnila osoby Napoleonovy a odvezla jej na ostrov sv. Heleny, nebylo činně o zálohách těch zmínky a byly takřka mlčky spojencům prominuty. Anglie měla také proč tyto půjčky promíjetí, vždyť se jednalo o její existenci, kterou pomocí vojsk kontinentálních, hlavně také vojsk rakouských, vítězně obhájila. Dostí dlouho také se mlčelo o rakouské záloze, až teprve, když Metternich svou všetečnou politikou uvázl v nesnázích italských, použila toho anglická vláda i upomínala o splacení svých subsidií. Metternich, který obával se intervence anglické v Itálii, bez výhrady znal se k dluhu bezmála již zapomenutému, nečinil ani námitek, že se tu jedná o podpory, za které rakouské armády prolily mnoho krve a dopomohly Anglii k úplnému vítězství. Tak zbytečně byl převzat 30milionový dluh s ročním úrokem 1 1/2 mil. zl. ve stříbře. K tomu

byly podmínky emisní velmi nepříznivé, počítána byla půjčka ta za kurs 75%, kdežto téhož roku se Rakousku podařilo u-místiti 5%ní půjčku větší (36 mil. zl.) za kurs 82%.

Velmi těžkým a osudným finančním poblouzením vlád ra-kouských před r. 1848 byl zejména také v r. 1818 ustanovený »u mořovací fond« (»Tilgungsfond«), který skoro sou-časně také byl zaveden ve Francii pod jménem »caisse d'amortissement«. Již se stala o tom zmínka, že tyto fondy francouzské i rakouské byly zřízeny podle vzoru an-glického »sinking fund« zrovna v té době, kdy Angličané se ho fakticky, třeba nikoli ještě formálně vzdali, protože jim nadělal plno zbytečných škod a nesnází.

Pomysleme si, že jak ve Francii tak i v Rakousku státní hospodářství zápasilo s ohromnými a nevyplenitelnými defi-city a že nemohlo se najítí nijakého jiného prostředku než dlu-žití se, aby státní hospodářství se uvedlo do rovnováhy. Při tom na uhrazení těchto deficitů byly dělány půjčky, za které se musily platiti neobyčejné, lichvářské úroky. Vedle toho Ra-kousko si navalilo z pouhé svévole nové zatížení patentem z roku 1818, kterým mu narůstalo zbytečně nových úroků kaž-doročně o 200.000 zl. ve stříbře a musilo nakupovati za ho-tové 2 až do 3½ mil. zl. ročně obligací staršího dluhu. Jak mohla za takových poměrů vzniknouti jen myšlenka, že se budou dluhy skutečně upláceti?

Od r. 1818 do r. 1848 za úplného míru a pokoje bez jakých-koli investic a při naprostém skoro nedbání kulturních a ná-rodohospodářských potřeb obyvatelstva bylo naděláno no-vých dluhů v celkové sumě 700 mil. zl. stř. tedy přes 23 mil. zl. stř. ročně. Jak se při tom mohlo jen při-padnouti na pošetilou domněnku, že se dá umořovati dluh, když se vyměří počáteční roční dotace pouhých 1½ mil. zl., které kromě toho bylo nutno si vypůjčiti, jelikož dle státních rozpočtů nebylo prostředků na věci nejnutnější? Znamenalo to vlastně ucpávati díry novou větší trhlínou.

Přes tyto skutečnosti tak zřetelné bylo už v r. 1815 usta-noveno, aby se dluhy umořovaly a hned při uzavření každého nového dluhu bylo 1% z jeho nominální sumy každoročně určeno k jeho splátkám. Obligace se kupovaly na trhu, ale nezničily se, nýbrž zůstaly vlastnictvím »umořovacího fondu«, který měl samostatnou správu neodvislou od finančního mini-sterstva. Úroků z fondových obligací užívalo se stále ke kupo-vání obligací státního dluhu. Podle patentu z r. 1818 bylo pak na umořování staršího dluhu přiděleno každoročně 1½ mil. zl. umořovacímu fondu, ale také pro novější dluh z toho vznika-jící bylo na splácení jeho určeno 1% nominální sumy zařazené do řádného rozpočtu a podobně z každého jiného nově uzavře-ného dluhu. Později pro novější dluh, který nastupoval místo

staršího, bylo teprve vždy po 10 létech, — (kdy toho dluhu přirostlo, jak známo, 50 mil. zl.), — přidělováno $\frac{1}{2}$ mil. zl. ročně umořovacímu fondu.

Takovým způsobem umořovací fond opravdu vládl značnými prostředky. Jenom že těch prostředků se musilo stále a znovu **nabývatí věčným dlužením**; neboť i kdyby se bylo všech důchodů z umořovacího fondu plynoucích užilo k hrazení běžných vydání (na př. na úroky dluhů), nebyly by jeho prostředky postačovaly na krytí stálých deficitů. Tak nejen vše, co vydával umořovací fond, nýbrž nad to ještě mnohem vyšší nekryté rozpočtové sumy musily býti uhražovány novými dluhy. Pravidlem pak umořovací fond staré státní úpisy musil kupovati mnohem dražší nežli za časem nově vydávané půjčky státní mohly prodati. Bylo to tak zřejmé vyhazování peněz, když někdy i současně umořovací fond dával za úpisy o několik procent více než zač je finanční ministr prodával, že jen lidé úplně zaslepení mohli nesmyslnost toho jednání neviděti.

Umořovací fond působil stále a nerušeně až do konce r. 1847, kdy jeho jmění ve státních papírech bylo téměř 191 mil. zl. s ročním úrokovým důchodem $8\frac{1}{2}$ mil. zl. ve stříbře vedle značných ročních dotací. Po té době přestali již v Rakousku věřiti konečně na uplácení dluhů; umořovací fond nebyl sice hned zrušen, ale důchodů jeho bylo užíváno jako rozpočtových příjmů až do r. 1859, kdy byl i formálně zrušen.*) Tehdy zbývalo v něm $187\frac{1}{2}$ mil. zl. s ročním úrokem 7649 mil. zl. r. m. Z tohoto kapitálu bylo 136 mil. zl. (staršího dluhu) zničeno a 42'275 mil. zl. bylo dáno »*à roudn*« bance (cedulové) na částečné splacení dluhu, který stát u ní měl.

Jakkoli státní hospodářství naší monarchie bylo v době předbřeznové (do r. 1848) co možná nejnespořádanější se stálými velikými deficity, přece státní úvěr se velmi dobře ustálil a v r. 1830 byla možná i konverse 5%ních obligací ve 4%ní. Místo 5%ních obligací dostávali věřitelé podle sazby 104 zl. 4%ních úpisů = 100 zl. 5%ních, takže se 5%ní úrok snížil na 4'16%. Červencová revoluce ve Francii přerušila ovšem tuto konversi a bylo pouze něco přes 30 mil. zl. 5%ních obligací konvertováno. Ale již v létech čtyřicátých předešlého století mohly všechny výše úrokované půjčky býti velmi lehkou konvertovány a *à pari* ve 4%ní, jelikož 4%ní úpisy vystoupily i nad *pari*.

*) Podobný byl osud francouzské »*caisse d'amortissement*«. Druhé císařství už jeho příjmy vřadilo prostě do rozpočtu jako průběžné.

Než kapitalisté dovedli tomu nebezpečí velmi účinně čelit: V r. 1841 potřeboval stát nevelikého úvěru (38½ mil. zl. ve stříbře asi) a dostal ho zdánlivě dosti výhodně; byla totiž 5%ní půjčka vyplacena kursem nad pari po 102%. Ale stát se musil při tom zavázati, že nejen tato výpůjčka, nýbrž vůbec žádný jiný 5%ní dluh nebo výše úrokovaný nebude po 15 let konvertován. Závazek ten byl osudný a při tom zcela zbytečný, stát byl by jistě dostal půjčku bez podobného závazku třeba snad o nějaké procento kursovní nevýhodněji.

Co znamenala tato podmínka, bude lze posouditi z toho fakta, že 5%ní úpisy rakouské dostoupily už v r. 1845 na kurs 114½% a že 4%ní úpisy se prodávaly téměř za paritní cenu. V Prusku již několik let před tím konvertovali 4%ní úpisy al pari ve 3½%ní. Rakousko tehdy mělo v oběhu přes 400 mil. zl. ve stříbř. 5%ních nebo výše úrokovaných dluhopisů. Mohlo by se konversí v r. 1845 uspořiti ročních úroků asi 4 mil. zl. ve stříbře. Později po roce 1848 nebyla už konverse vůbec možná a znemožnila se ovšem naprosto unifikací všeho dluhu v r. 1868. Tak bezhlavě a zcela zbytečně dávaly se v šanc státní prospěchy a možné úspory z pouhé ústupnosti kapitalistickým velmožům. Ovšem ústupky ty byly povolovány v tupě a téměř nevysvětlitelné nevědomosti, finanční správa neměla ani tušení, co to věřitelům povoluje a jaké hrozné rány jsou to pro státní finance.

Přese všechny hrozné chyby, jak byly v předešlém vloženy, nekončila bilance státních dluhů před r. 1848 nijak příliš nepříznivě. Zbývalo totiž celkem koncem r. 1847: 1. staršího dluhu přepočítaného na 2½%ní kapitál (s úrokem 2½ zl. víd. měny = 1 zl. ve stříbře ze 100 zl.) ne celých 154 mil. zl. s úrokovým břemenem asi 1½ mil. zl. ve stříbře, 2. novějšího dluhu na 5%ní kapitál přepočteného bylo necelých 879 mil. zl. s ročním úrokem asi 38¾ mil. zl. ve stříbře. Proti tomu byla však zásoba státních papírů ve vlastnictví umořovacího fondu, jichž úroky byly 7½ mil. zl., tak že čistý roční náklad úrokový byl jen sotva 32½ mil. zl. ve stříbře (= 68¼ mil. K).

Ale v pohnutých dobách po r. 1848 monarchie, zápasíc o své bytí a nebytí, musila s napjetím všech svých sil hájiti své existence a vídeňské vlády v tehdejších těžkých a osudných dobách nedovedly ani vyhledati nových zdrojů pro hmotný rozvoj státní finanční síly, ani se nenaučily šetřiti zásad rozumné hospodárnosti, ani politickou prozíravostí nevyvíkaly (na př. při zápletkách na Balkáně za krimské války). Tako-

vým způsobem ve velmi krátké době asi 18 let (od r. 1849 až 1867) se státní roční břemena na úrokování z e č t y ř n á s o b n í l a a m u s í l a b ý t í k o n e č n ě r e d u k o v á n a z a s e s t á t n í m o v š e m j e n č á s t e č n ě m a m í r n ý m ú p a d k e m z a h a l e n ý m f o r m o u k u p o n o v ě d a n ě.

Také znovu vyskytlá papírová měna pomáhala trochu mírniti úrokové břemeno. Po r. 1818 se rakouská měna dobře ustálila a téměř po třicet let nebylo nijakého agia na stříbrné peníze. Státní papírové peníze vídeňské měny ustálily se dle známé sazby $2\frac{1}{2}$ zl. víd. měny = 1 zl. ve stříbře a byly ponezáhlu vzaty z oběhu. Bankovky »n á r o d n í« banky neměly nuceného oběhu a udržely si cenu rovnou penězům stříbrným. Ale bouřlivý rok 1848 vzal obecnstvu dosud ustálenou důvěru k bankovkám a banka se svým oběhem bankovek koncem 1847 asi 220 mil. zl. stř. proti kovové zásobě 70 $\frac{1}{4}$ mil. zl. nebyla nikterak na bezpečné směňování bankovek připravena. To ovšem tím méně bylo možno, když stát v nesnázích přímo sáhl na prostředky banky. Zásoba kovová u banky klesla v květnu r. 1848 pod 17 mil. zl. ve stříbře proti stavu bankovek přes 200 mil. zl. Zajisté tu bankovky nemohly se už směňovati za stříbro a byl jim tedy patentem 2. června 1848 propůjčen nucený oběh. Tak vznikla nová papírová měna a se současným rozhojněním papírových peněz (také státních — státovek) objevilo se agio, které již nevymizelo až po r. 1892, po zavedení korunové měny.

Agio bylo, jako vždy tomu bývá, původně mírné, v samém bouřlivém roce 1848 bylo průměrem jen 9% a nepřesáhlo 17%. Ale již v r. 1850 vystouplo občas až na 50% a v r. 1851 bylo stále už vysoké kolem 26%, když se rozpočítá průměrně na celý rok.

Je pochopitelno, že věřitelé důvodně se lekali nového státního úpadku a obnovily se vzpomínky na únorový patent r. 1811. Tyto strachy byly tím správnější, jelikož již v r. 1848 úroky ze všech půjček před r. 1848 uzavřených byly vypláceny pouze papírovými penězi, které při tom poměrně tak rychle se znehodnocovaly. Proto bylo nutno také pro výpůjčky stanoviti d v o j í r ů z n ě ú r o k o v á n í. Půjčky doma vydávané zněly na měnu papírovou, kdežto půjčky v cizině kontrahované byly buď hned v c i z o z e m s k é m ě n ě u m l o u v á n y a ú r o k o v á n y n e b o l y ú r o k y p l a c e n y e f e k t i v n í m s t ř í b r e m.

Veškery nově po r. 1848 až do r. 1867 v oběh uvedené dluhy činily: kolem 1000 mil. zl. r. m.* v papírech a bezmála 1100 zl. r. m. ve stříbře. Kromě toho bylo státovek se salin-

* Zlaté ve stříbře nebo t. zv. konv. měny jsou tu přepočítány na zl. r. m. podle známého vztahu 100 zl. ve stříbře = 105 zl. r. m.

kami vydáno celkem v pevné sumě 412 mil. zl. r. m. (salinky byly úrokovány a směly v nejvyšším obnosu obíhatí až do 100 mil. zl., pravidelně jich bylo méně). Za to ovšem zmizel skoro celý starší dluh, čím docíleno arcí jen skrovné úrokové úspory něco přes 1½ mil. zl. ročně.

Všechny nově takto vzniklé dluhy vyžadovaly ročního úrokového nákladu: asi 53 mil. zl. r. m. v papírech a skoro 50 mil. zl. r. m. ve stříbře. Arcí veliká většina těchto dluhů byla podrobena kuponové dani, která byla zavedena v r. 1859 a činila prvně 6%, později, od r. 1862, 7% z důchodu úrokového.

Po srážce daně 7%ní vyžadovaly tedy úroky z nových dluhů po roku 1848 udělaných, když se běře také zřetel na úsporu úroků ze staršího dluhu a ze splátek dluhů umořovaných asi 95 mil. zl. r. m. ročně. Připočte-li se však agio, které se musilo dodávati na úroky placené ve stříbře (neb i ve zlatě), přesahovalo z výše ené vydání ročních úroků ze státních dluhů značně přes 100 mil. zl. r. m.

Když v r. 1868 se jednalo s Úhrami o upravení dluhů celé monarchie a rozvržení jich břemen na obě polovice státní, činil roční úrokový náklad nominálně (ať ve stříbře nebo v papírech) téměř 128 mil. zl. r. m.*) a když se odpočetla kuponová daň, zbývalo ještě přes 121 mil. zl. r. m. čistého nákladu úrokového ať v papírech či ve stříbře, což s připočtením tehdejšího agia na stříbro by činilo asi 128 mil. zl. r. m. v papírové měně. Později ovšem (kolem r. 1879) agio na stříbro úplně přestalo.

Podmínky, za jakých si stát tehdy musil vypůjčovati, byly velmi tvrdé. Tak půjčka z r. 1866 rakouského úvěrního ústavu, jemuž zástavou byly kromě toho dány uherské státní statky, nesla skutečný roční úrok 8'55% a byla kromě toho nesplacitelná před lhůtou smlouvenou. Musil se z ní tedy tento obrovský úrok platit stále neztenčený až do r. 1912, kdy byla úplně splacena. Podobně nezdanitelná půjčka z r. 1866 byla nominálně 5%ní, ale byla vydána za kurs 58'805%, tak že se úrokovala 8¼%, stejně francouzská půjčka z r. 1865 (asi 147 mil. zl.) byla úrokována 8'16% ročně (byla 5%ní a převzata byla za kurs 61¼%). A rovněž nepříznivě byly také ostatní půjčky umístěny.

Stát sice nevydával nominálně nad 5% úrokované půjčky, ale kursy jejích byly hluboko pod nominálním obnosem a tedy k neobyčejně vysokým úrokům přistupovala jistota, že úroky ty na oně výši potrvají a že se nedají v budoucnu zmírniti.

* Bylo to přes 95 mil. zl. z nových dluhů a 32¼ mil. zl. ze starých dluhů před r. 1848.